

УДК [17.035.3.001.361+37.03]:316.32(477)

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Л. Е. Беловецька

Духовна криза сучасного суспільства стала причиною актуалізації проблеми «духовної безпеки» і національної ідентичності. У статті аналізується проблема збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства. У статті автор розглядає роль освіти і мови у формуванні системи духовної безпеки суспільства. Проаналізовано взаємодію освітньо-виховних, соціальних чинників щодо формування духовності особистості та суспільства.

Ключові слова: національна ідентичність, духовна безпека, суспільство, освіта, мова, культура.

Постановка проблеми. Проблема збереження національної ідентичності для України з кожним роком набуває все більшої актуальності з точки зору її вивчення, аналізу та вирішення. Все більш стає очевидним, що негаразди, які переживає українське суспільство тісно пов'язані з проблемами, суперечностями в сфері духовного життя, рівень та якість якого й створює духовну безпеку суспільства. Складовими духовної безпеки є насамперед духовна єдність суспільства, його високий морально-психологічний стан, активна життєва позиція громадян, спрямована на розбудову та зміцнення української держави, високий рівень моральної культури.

Необхідність збереження національної ідентичності визначається тим, що загрози суспільній безпеці зумовлені багатьма взаємопов'язаними чинниками, що динамічно змінюються. Різного роду перетворення в Україні не цілком враховують національні інтереси, що склалися в суспільстві. Так, серед першочергових завдань консолідації нації – нейтралізація загроз сепаратистських тенденцій, підвищення життєвого рівня населення, зменшення рівня еміграції, модернізація

управління державою і суспільством та зміцнення духовно-морального здоров'я нації. Актуальність питання національної ідентичності зростає ще й тому, що глобалізація втягує нині Україну в процес «розмивання та ослаблення всіх можливих національних бар'єрів і все більш глибоке занурення у високо конкурентне та об'єктивно вороже глобальне середовище» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національної ідентичності є досить популярною серед української і західної наукової спільноти. Дослідження національної ідентичності за умов цивілізаційних зрушень у сучасній західній науці є одним із найважливіших напрямів. Слід зазначити імена таких учених, як Б. Андерсон, У. Бек, Г. Блюмер, А. Вільсон, Е. Гелнер, М. Грох, Г. Люббе, Т. Мітчелл, А. Сен, К. Хюбнер та ін. Не зважаючи на те, що становлення Української держави спровокувало справжній дослідницький бум у сфері пошуку національної ідентичності, лише недавно ця проблема почала обговорюватися у працях В. Андрюшенка, Л. Губерського, В. Воронкової, Т. Воропай, В. Євтуха, В. Кременя, В. Крисаченка, Л. Нагорної, Н. Рогозіна Ю. Шинкаренка, Н. Черниш, Г. Яворської. Активність у трактуванні проблем духовної безпеки в Україні також проявляють В. Андрущенко, Г. Горак, В. Кремінь, М. Михальченко, М. Попович, Н. Скотна, В. Ткаченко, Г. Шевченко та ін.

Мета статті – висвітлити актуальні проблеми збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства, показати роль освіти, мови, культури в її забезпеченні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В період глобальної економічної кризи увагу вчених почали привертати сфери суспільного життя, які знаходяться поза економікою, але які так чи інакше впливають на неї. Саме однією з таких сфер стала духовна безпека. Сьогодні Україна знаходиться в умовах духовної кризи, стало все більш відчутним знецінення основоположних духовних цінностей українського суспільства з його багатими традиціями, історією, унікальною географією та психологічним портретом нації. Сьогодні ми маємо усвідомити необхідність пошуку державою таких рішень, які сприяли б встановленню в Україні загальнонаціональної єдності, створенню політичної нації, українського народу як сукупності громадян усіх національностей, – як це зазначено в Конституції України [6].

У праці В. Іщука «Україна: проблема престижності та ідентичності» розглядаються фактори, які знижують суб'єктивно значиму престижність приналежності до українського народу і тим самим гальмують формування української ідентичності. На думку автора, це насамперед недосконалість засобів масової інформації; відсутність інформаційно-аналітичного центру, завданням якого має бути вивчення та формування громадської думки в Україні; відсутність української національної еліти, яка б ідентифікувала себе з титульним етносом і, відчуваючи себе його частиною, усвідомлювала необхідність зміцнення державності як гаранта власної безпеки; переважання у свідомості українського населення стереотипів про власну відсталість і провінційність; невдалість державної пропаганди української ідеї [5, с. 75].

Національна ідентичність не є вродженою рисою особистості, вона виникає з набутого усвідомлення спільності культури, історії, мови. До цього може додатися почуття приналежності до певної держави. Сьогодні маємо на меті сформулювати та окреслити найважливіші заходи щодо збереження національної ідентичності українців. Це насамперед – розвиток національної освіти, необхідність переорієнтації освітніх моделей. Це – психологічний процес ототожнення, когнітивне й емоційне уподібнення індивідом себе з іншою особою, групою, етнічною спільнотою. Це процес усвідомлення індивідом своєї належності до етнічної групи, котрий виявляється у власній концепції «Я» щодо стосунків з іншими. Він допомагає індивіду оволодівати різними видами соціальної діяльності, засвоювати і втілювати соціальні норми і моральні цінності. Витоки етнічної ідентифікації знаходяться у минулому на конкретному етапі етногенезу спільноти (історична доля свого народу, етнічні символи культури, традиції, звичаї, мова, релігія, територія тощо). А елементи етнічної ідентифікації включають у себе ступінь віднесення всіх процесів ототожнення суб'єкта зі своїм етносом [4, с. 156].

Політика України у цій сфері свідчить про те, що влада не розуміє справжньої ролі освіти, не усвідомлює, що без людини, її творчості, інтелекту стабільність і добробут суспільства неможливі. Саме освіта є фактором економічного процвітання і саме безцінний її вплив на культуру дозволяють розглядати її як найважливішу умову духовної безпеки українського суспільства. Серед загроз українському суспільству слід виділити так звану духовну «всепоглинаючість», що поширюється серед молоді через Інтернет і ЗМІ, породжує мораль

уседозволеності. Налагодження системи патріотичного виховання молоді, яке має яскраво виражений національний характер, допоможе сформулювати і реалізувати нові параметри ідентичності. Останнім часом збільшується кількість публікацій, де зазначено зростання аномальної залежності людини від Інтернету та інформаційних технологій, що розцінюється як загроза свідомості. Руйнування духовних засад українського суспільства супроводжується, на переконання дослідників, соціальною девіантною і аморальною поведінкою, антисоціальною і антидержавною спрямованістю маргіналізованої частини населення, етнічно-культурною напруженістю. Дуже гостро постає питання руйнування цінностей української культури в результаті експансії нетрадиційних релігій та все більш відчутна популяризація чужоземної культури, традицій та свят за допомогою ЗМІ, маніпулювання суспільною свідомістю [1].

Мовне питання в збереженні національної ідентичності – це не лише засіб спілкування народу, через мову відбувається процес самоідентифікації українців. Мова відіграє значну роль в моральному та етичному вихованні народу, а в першу чергу молодого покоління. Мова несе в собі виховну функцію, яка формує духовність народу. Мова стає засобом вираження власних думок та поглядів, сприяє естетичному та культурному росту людини. Зачіпаючи мовне питання, ми маємо на увазі не лише формування мовленнєвих умінь і навичок, а виховання і становлення особистості через мову, і саме цей зміст передбачають усі засади мовного виховання. Нагальною в Україні є проблема престижу української мови, яка залежить від багатьох чинників, домінуючим серед яких є інформативність мови, тобто застосування її як носія найважливішої інформації. Приємно, що саме тенденція мовлення українською в ефірі сьогодні помітно збільшується на українському телебаченні та радіо, це свідчить про її престиж та домінування в українському телепросторі. Престиж мови залежить не від мови, а від її носіїв та шанобливого ставлення. Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова, усвідомлення себе українцем неможливе без усвідомлення себе носієм мови народу, адже мова та культура становлять єдине ціле.

Мова є засобом ідентифікації мовців, вияву належності їх до одної спільноти, певного ототожнення. Ідентифікаційна (об'єднуюча) функція виявляється в часовому й у просторовому вимірах. Кожна людина має своєрідний індивідуальний мовний «портрет», мовний «паспорт», в якому відображено всі її національно-естетичні, соціальні,

культурні, духовні, вікові та інші параметри. Чим повнокровніше функціонує в суспільстві мова, тим надійніший зв'язок та багатша духовність наступних поколінь. *Духотворча* функція мови – передавання естафети духовних цінностей від покоління до покоління. На думку Г. Шевченко, духотворчість – це, перш за все, процес збагачення й будівлі духовного світу людини, насичення його цінностями освіти, культури, науки, гуманізму, високої моралі, морально-естетичного дій, зміцнення людського духу, виховання серця, що є готовим до добрих та світлих діл. Духотворчість створює своєрідне обличчя людини – носія духовної культури, загальнолюдських та національних цінностей. І, в свою чергу, духовна культура впливає на розвиток цілісності людини. Усі види духовної культури утворюють специфічні якості, які відображають різні зв'язки між людиною і природою, людиною та суспільством, людиною і людиною. Це включає в себе інтелектуальну, моральну, естетичну, художню, екологічну, економічну, комунікативну, політичну та інші культури. І кожна з них привносить свій неповторний внесок у створення духовного світу людини [12].

Мова лежить в основі духовного єднання людей у певну спільноту, вона є «найдосконалішим, незамінним засобом етнічної (національної) єдності» (В. Чапленко), «найголовнішим і найміцнішим цементом, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю» (І. Огієнко). У ній виявляється генотип нації, досвід її буття, закладено код нації, її ментальність. Мова – найважливіша ознака нації і засіб репрезентації її у світі. С. Костянтинова надає величезного значення українській мові як духотворчому початку у формуванні мовної особистості українців. Багатомірність буття, утілена вербально-смісловим універсумом української мови, що підтримується історичною пам'яттю, є предметом як лінгвістичних студій, так само й інтегративним об'єктом українознавства. Концепція «Мова як українознавство» постає такими структурними елементами: мова як репрезентантка етносу, мова як репрезентантка держави, мова – арсенал, резервуар трансформації культури. Чільною виокремлюється ідея розвитку лінгвістичної думки від дискретного, частково орієнтованого підходу до синтезованої моделі. Властиве поширення філологічних знань ґрунтується на комплексних історико-мовних, мовно-культурологічних, мовно-освітніх проблемах, що мають виступати ієрархію українознавчих вартостей. Мово-українознавчі знання передбачають залучення до обсягу навчальних стандартів

інформації про цілісність і самобутність української мови як світоглядного, етнокультурного, системно-знакового феномена; про давнє коріння української мови, про мовну естетику понадчасових наскрізних українських символів, що постають об'єднаними; мову як мистецьке явище [7].

Розвиток культури починається з розвитку мови. Між мовою і культурою існує взаємозалежний зв'язок, тому будь-яке зазіхання на культуру ставить під загрозу мову.

Сучасна орієнтація української держави на співпрацю із країнами Євросоюзу визначає відкритість у контактах із представниками держав Західної Європи. Тому не слід залишати поза увагою й численні факти тимчасової чи довготривалої еміграції українців з метою заробітчанства. У пошуках більш комфортного й матеріально забезпеченого життя все більше українців готові зректися власної етнічної ідентичності заради покращення свого соціального та економічного статусу. Доцільніше слід визначити економічні показники України як одні з найголовніших чинників, які впливають на значимість і престижність сприйняття кожним українцем своєї етнічної приналежності.

Проаналізувавши вищевикладений матеріал слід констатувати, що національні інтереси держави разом із політичною, військовою, економічною і екологічною безпекою включають також духовну безпеку українського народу, що передбачає захист і утвердження її домінуючих цінностей. Запорукою відродження історичного та духовного потенціалу, конкурентоспроможності українського народу є не лише багаті природні ресурси, а насамперед унікальність духовного багатства, культури, основ і традицій, які передаються від покоління до покоління, які зберігають мову народу, сприяють національній самосвідомості і ідентифікації, суспільному добробуту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна констатувати, що питання ідентичності – це зрештою, а можливо, й насамперед питання безпеки. Національні інтереси суспільства в духовній сфері мають полягати в утвердженні ідеалів високої моралі й гуманізму, розвитку багатовікових традицій, а також духовному й інтелектуальному розвитку суспільства. Зазначене сприятиме досягненню і підтримці суспільного добробуту, духовної злагоженості. Духовна безпека потребує адекватних соціальних цінностей, позитивного відношення до них переважної більшості

населення, що безпосередньо пов'язано з довірою суспільства до держави, до влади та з готовністю ідентифікувати себе з ними.

Впровадження політики забезпечення духовної безпеки зумовлені чинним законодавством, але, на жаль, регулювання вітчизняної сфери духовної безпеки відзначається неповнотою та недосконалістю. Тому від органів державної влади як головного інституту здійснення регуляторної політики при забезпеченні національної безпеки вимагається вдосконалення та розробка інституційних та правових механізмів регулювання відповідних процесів, які стосуються духовної безпеки суспільства. Важливий вплив на формування етнічної ідентичності як компонента самосвідомості українського населення повинна займати державна соціальна політика.

Література

1. Баранівський В. Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства. / Баранівський В. Ф. – К.: Вид-во ПП Улянич В.І., 2009. – 160 с.
2. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під загальною редакцією А. С. Гальчинського, С. В. Львовича, В. П. Семиноженка. – К., Національний інститут стратегічних досліджень, 2004. С. 19.
3. Ентоні Д. Сміт. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання / Ентоні Д. Сміт – К.: Темпора, 2009. – 312 с.
4. Євтух В. Б. Є 27 Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с.
5. Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності. – К.: Смолоскип, 2000. – 75 с.
6. Конституція України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.gada.gov.ua/cgi%bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%E2%F0>
7. Костянтинова С. Духотворчий феномен мови // «Українознавство» Науковий суспільно-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал. / За редакцією П. Кононенка. – Вид-во Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. – Київ, 2003.– 4 (9). – С. 334–338.
8. Кремень В. Г., Ткаченко В. М. Ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В. Кремень, В. Ткаченко. – К.: Т-во «Знання» України, 2013.– 415 с.
9. Михальченко М. І. Українское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Михальченко М. І. – К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – 440 с.
10. Обушний М. І. Етнонаціональна ідентичність у контексті формування української нації. Автореферат ... д. політ. н. / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 1999. – С. 1–3.

11. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 351.
12. Shevchenko G. P. Spiritual Development of a Personality as a Process of Spirit Creation / G. P. Shevchenko // Spirituality: New Reflections: Materials of the 2nd Global Conference [«Spirituality in the 21st Century: At the Interface of Theory, Praxis and Pedagogy»], (March 21st–24th, Prague 2012). – Edited by Martin C. Fowler, Michael Weiss and John L. Hochheimer. – Режим доступу: <https://www.interdisciplinarypress.net/online-store/ebooks/diversity-and-recognition/spirituality>.

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Л. Э. Беловецкая

Духовный кризис современного общества стал причиной обновления проблемы «духовной безопасности» и национальной идентичности. В данной статье анализируются способы сохранения национальной идентичности как части духовной безопасности. В статье автор рассматривает роль образования и языка в формировании системы духовной безопасности общества. Проанализировано взаимодействие образовательно-воспитательных, социальных факторов по формированию духовности личности и общества.

Ключевые слова: национальная идентичность, духовная безопасность, общество, образование, язык, культура.

THE PROBLEM OF NATIONAL IDENTITY PRESERVATION AS A COMPONENT OF SPIRITUAL SAFETY OF UKRAINIAN SOCIETY

L. E. Bielovetska

Spiritual crisis of modern society became a reason of updating of the problem of «spiritual safety» and national identity. This article analyzes the problem of the national identity preservation as a part of spiritual safety. In the article author examined role of education and language in formation of system of spiritual safety of society, analyzed the interaction of educational and social factors on spiritual formation of the individual and society.

Key words: National identity, spiritual safety, society, education, language, culture.

Беловецька Ліна Едуардівна – викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: akritova1lina@gmail.com

Bielovetska Lina Eduardivna – Lecturer of the Department of Foreign Languages and Professional Communication of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: akritova1lina@gmail.com

УДК 37(091)(477.63) "18"-19"

ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНІ УЧИЛИЩА У СИСТЕМІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ (друга половина XIX – початок XX ст.)

О. А. Білецький

У статті аналізуються механізми організації, зміст освіти церковно-парафіяльних училищ Катеринославщини у другій половині XIX – на початку XX століття; розглянуто розвиток відносин в освітній справі між Катеринославською єпархією і земствами; визначено роль церковної початкової школи у розвитку народної освіти губернії.

***Ключові слова:** народна освіта, церковно-парафіяльні училища, земство, єпархія.*

Постановка проблеми. Сучасна система народної освіти України складається з багатьох типів і рівнів соціально-педагогічних інститутів (дитячі садки, школи, гімназії, інститути, університети тощо). Завдяки чіткій організації та управлінню з боку уряду та виконавчих органів самоврядування відбувається її поступовий розвиток, універсалізація знань та інтеграція до світового інформаційного суспільства.

В той же час, разом із швидкою інформатизацією української спільноти, на сучасному етапі її розвитку має місце переоцінка культурних і моральних цінностей, відбувається знецінення ідеалів національної і загальнолюдської традиції, родини. Саме у цих умовах необхідно звернути увагу на початкову школу – фундамент, на якому будується вихованість та моральність майбутньої особистості.

Педагогічна спадщина видатних педагогів, прогресивні ідеї яких суттєво вплинули на розвиток освіти в Україні, починаючи з другої половини XIX століття, свідчить про те, що саме початкова освіта повинна стояти у центрі загальної освітньої концепції. Підтвердженням цього є положення у таких державних документах, як «Закон України